

Eigen verantwoording, goed geweten

Een bijbels-theologische visie op apostolaat

Rochus Zuurmond

in *Michsjol* 8/3 (1999), 22-30

(Het themanummer van *Michsjol* heeft als titel 'Coming out. Gezochte gesprekken over apostolaat als uitkomst voor de kerk' en is de bundeling toespraken gehouden op een studiedag op 10 mei 1999 in Amsterdam. In dit artikel gaat Zuurmond zijdelings in op de bijdrage van Berthil Oosting, 'Een nieuw begin met apostolaat. De kans, de opdracht en de hoop' [*Idem*, 15-21]. De paginanummers van het tijdschrift staan hier tussen vierkante haken in de tekst.)

[22] Inleiding

Wanneer ik de kwestie van de definitie even mag laten liggen en mij voorlopig bepaal tot de gangbare opvattingen over 'apostolaat', dan moet ik zeggen dat dit onderwerp mij altijd enigszins in verlegenheid heeft gebracht. Hoe dat komt? Vermoedelijk omdat het een beetje riekt naar propaganda voor het plaatselijke christendom. De 'apostolaire' methodes die de kerken toepasten, leken mijns inziens te veel op de manier waarop men leden werft voor een club. Daarbij kwamen vroeger nog de 'christelijke organisaties', die sommige kerken met zich mee plachten te slepen. Het was mij niet altijd duidelijk, of het bij het 'apostolaat' in laatste instantie ging om de Kerk dan wel om de ARP, de KVP, de NCRV (reis- en radio-) of de christelijke vakvereniging. Van sommige van die clubjes moest ik om praktische redenen niet veel hebben; ze zagen er mijns inziens ook allerminst Messiaans ('christelijk') uit. Om één voorbeeld te noemen: de 'Messiaans Historische Unie' heb ik altijd een merkwaardig en kwestieus verschijnsel gevonden.

Van de weeromstuit heb ik daarom dikwijls de stelling verdedigd, dat het apostolaat van de kerk zich niet moet uiten in woorden van zeepkistredenaars of wervende teksten van huis-aan-huis brochures. Het apostolaat van de kerk zou moeten blijken uit haar *daden*, die aanstekelijk zouden moeten werken. Helemaal vrede met deze oplossing heb ik echter niet. Ook het aanstekelijke voorbeeld kan verkooptechniek worden. Bovendien zijn daden zonder woorden even inhoudsloos als woorden zonder daden.

[23] 'Goed' – kan men zeggen – 'het gaat er toch maar om dat de Boodschap wordt verbreid.' Dat is natuurlijk zo. Maar dan komt de vraag, of helemaal duidelijk is welke boodschap moet worden verbreid en of daaraan nog bepaalde consequenties zijn verbonden. Moet dat dan niet eerst worden opgehelderd? Of menen wij dat de inhoud van de boodschap ons pas gaandeweg, door en met onze 'apostolaire' activiteiten, duidelijk zal worden? Dat was kennelijk de veronderstelling van de opstellers van de 'Nieuwe Kerkorde' uit de jaren vijftig. Daarin staat immers het apostolaat van de kerk centraal.

Van college (late jaren vijftig) herinner ik mij, dat Miskotte het daar niet mee eens was. Hij zag er de invloed van Van Ruler in en diens idee, dat het Nederlandse volk zou moeten worden 'gekerstend'. Miskotte geloofde niet bepaald in de 'kerstening' van welk volk dan ook en al helemaal niet, wanneer die 'kerstening' zich dan ook nog moest voltrekken via christelijke

organisaties.¹ De onvoorstelbare ramp die het nationaal-socialisme in Europa teweeg had gebracht, lag nog maar net achter ons. De rol daarin van de kerken en van de theologie (met name in een zeer christelijk land als Duitsland) was in veel gevallen afschuwelijk misleidend geweest. Het zou beter zijn nu eerst maar eens duidelijk te zeggen waar het in die ‘Boodschap’ om ging en, gezien het nabije verleden, ook waar het niet om ging! In ieder geval zou het niet moeten gaan om een nieuwe verbinding van het Evangelie met een maatschappelijk orgaan!

Die bezwaren deel ik tot op de huidige dag. Sociologisch mag de kerk dan een maatschappelijk verschijnsel zijn, dat kan nooit haar theologie bepalen, ook niet haar theologie van het ‘apostolaat’. De kerk is geen christelijke club, maar een gemeenschap van geroepenen. Wij zullen allereerst moeten kijken naar de oorsprong van dat ‘apostolaat’ in het ‘Nieuwe Testament’. Daar staan ons wellicht enkele verrassingen te wachten. Zo komt daar bijvoorbeeld de onverwachte vraag op, of wij eigenlijk wel het recht hebben ‘apostolaat’ te bedrijven. En als wij dat recht (beter: die plicht) inderdaad zouden hebben, welke condities gelden dan? Misschien is de vanzelfsprekendheid, [24] waarmee wij als Christenen allemaal menen aan ‘apostolaat’ te moeten doen, helemaal niet terecht!

Het ‘apostolaat’ is dus op zijn minst een terrein vol voetangels en klemmen. Wat ik hier wil doen is eerst kijken wat ‘apostolaat’ in het ‘Nieuwe Testament’ is. Daarna kan ik proberen van ‘apostolaat’ een bijbels-theologische definitie te vinden die ons helpt, ons in de nieuwtestamentische traditie in te voegen. Wanneer het echter op de praktijk aankomt, blijkt dat de traditionele vormen van ledenwerving ons voortdurend voor de voeten lopen. Het spijt mij dat ik daarom duidelijker kan zijn over wat ‘apostolaat’ *niet* is dan over wat het *wel* is. Het praktische voorstel van Berthil Oosting lijkt mij evenwel, onder bepaalde condities, een goed startpunt voor een nieuwe inzet.

Apostolaat in het ‘Nieuwe Testament’

Een *apostolos* is letterlijk een ‘afgezant’. *Apostolos* komt van het werkwoord *apostellein*, dat meestal betekent: ‘met een opdracht wegsturen’. De Griekse achtergrond is verder voor ons niet zo belangrijk. In de Septuaginta komt *apostolos* niet voor. Het is een typisch nieuwtestamentisch woord, kennelijk een vertaling van het Aramese woord SHALIACH,² dat in het Jodendom van de eerste eeuwen de technische betekenis had van ‘gezant met volmacht’. SHELICHIM werden regelmatig door de Nasi (de patriarch) en het Sanhedrin in Palestina naar de gemeenten in de Diaspora gestuurd. Zij controleerden de locale financiën, inden de joodse belastingen en implementeerden de door het Sanhedrin genomen halachische beslissingen. Er is reden aan te nemen dat het instituut van de SHELICHIM al in de dagen van Paulus bestond en dat het nieuwtestamentische apostelschap daarop is gebaseerd.³

De nadruk ligt op de *machtiging*, op het *gezag* dat de ‘apostel’ heeft. Een bekende rabbijnse uitspraak luidt: ‘de gezant is als zijn zender’, dat wil zeggen [25] de SHALIACH heeft

¹ Dat laatste was invloed van Kuyper en zeker niet de bedoeling van Van Ruler, die het altijd heeft vertikt zijn prachtige ‘morgenwijdingen’ voor de NCRV uit te spreken.

² Of SHELICHA; ook Hebr. SHALUACH, meervoud SHELICHIM. Alles van de wortel SHALACH = wegzenden, met een opdracht laten vertrekken.

³ Speciale opdrachten stonden natuurlijk in brieven, afkomstig van de autoriteiten in Jeruzalem. Vgl. Hand. 9:2 en 28:21.

complete volmacht van degene die hem heeft gezonden.⁴ Een echo daarvan horen wij mogelijk in Lukas 10:16⁵ waar Jezus tegen de 70 ‘apostelen’⁶ zegt: ‘Wie u hoort (SHAMA⁷), hoort mij, wie u verwerpt verwerpt mij, en wie mij verwerpt verwerpt Hem, die mij heeft gezonden.’ Een apostel spreekt en handelt dus volledig op gezag van Jezus, terwijl Jezus spreekt en handelt volledig op gezag van Hem die hij zijn ‘Zender’ noemt.⁸ Wat geldt voor het gehele ‘Nieuwe Testament’, namelijk dat de vraag naar het gezag (de *exousia*) alles bepalend is, geldt ook hier. Het apostolaat in het ‘Nieuwe Testament’ berust op de overdracht van gezag. De zogenaamde ‘Uitzendingsrede’ maakt dat heel duidelijk. Jezus draagt zijn Messiaanse gezag over aan zijn apostelen.⁹ Waarom worden de apostelen ‘gemachtigd’? Omdat wat een apostel te doen heeft onmogelijk zou zijn als hij¹⁰ niet gemachtigd was door een macht, die sterker is dan de machten die zich doen gelden in de wereld waarheen hij wordt uitgezonden. Uit zichzelf zou de apostel machteloos zijn en zijn boodschap een lachertje.

Hier doet zich direct een probleem voor. Betekent de overdracht van gezag dat de gemachtigde nu voortaan op eigen gezag kan handelen? Zo heeft men dat dikwijls opgevat, begrijpelijk want men komt uiteraard als ‘apostel’ voor nieuwe en onvoorziene situaties te staan. Toch moet in het oog worden gehouden dat het verkregen gezag een mandaat is en geen vrijbrief. [26] De machtiging kan worden misbruikt; het ‘Nieuwe Testament’ kent ook pseudo-apostelen.¹¹ Wat een apostel met zijn machtiging doet, is voor zijn verantwoording. Wij zien dan bijvoorbeeld ook dat iemand als de apostel Paulus zich voortdurend voor zijn doen en laten verantwoordt.¹² Dat zou moeten gelden voor alle apostolaat. Het is geen positie waarin men ooit vanzelfsprekend verkeert.

Daar komt nog iets bij. De titel ‘apostel’ is in zekere zin eenmalig. Het is een ‘ambt’ dat door de gemeente of door de clerus niet kan worden doorgegeven aan een volgende generatie, zoals dat wel het geval is met andere ‘ambten’ als *diakonos*, *episkopos* en *presbyteros*. Alleen zij die hun opdracht onmiddellijk van de Heer zelf hebben ontvangen, mogen zich ‘apostelen’ noemen. De titel is daarom beperkt: in engere zin tot de ‘twaalf’ en in wat ruimere zin tot de ‘zeventig’ van de Uitzendingsrede.¹³ Dat was een probleem voor Paulus, die immers van Jezus vóór diens dood en verrijzenis nooit een opdracht had ontvangen. Kennelijk gebruikten Paulus’ tegenstanders dit argument tegen hem. Paulus verweert zich hiertegen met het argument dat ook hij zijn opdracht van Jezus Messias zelf heeft gekregen (Gal. 1:12).¹⁴ Hij maakt geen

⁴ Zie de discussie in BKD 42a/b naar aanleiding van de ‘gemachtigde’ bij het sluiten van een huwelijkscontract.

⁵ Zie ook Matt. 10:40, Joh. 13:20.

⁶ Het werkwoord in 10:1 is *apostellein*. *Apostolos* komt in de evangeliën voor in Mark. 6:30, Matt. 10:2 en Luk. 6:13, 9:10, 11:49, 17:5, 22:14 en 24:10. Hand. heeft het 30 maal, meestal in de verbinding ‘de apostelen en de oudsten’. Paulus gebruikt het ook vele malen. In de parallelle tekst heeft Matteüs *twaalf* apostelen, wat nog nadrukkelijker stelt dat er twee fasen zijn in het apostolaat: Israël en de Gojim.

⁷ De boodschap niet ‘aanhoren’ dus, maar in je opnemen, de ruimte laten jouw existentie te bepalen.

⁸ Vgl. ook Hebr. 3:1.

⁹ Luk. 10:1-20, idem Mark. 6:6-13, 30 en Matt. 10.

¹⁰ Er zijn in het Nieuwe Testament geen vrouwelijke apostelen, maar dat kan tot op zekere hoogte (de cultuur is zeer masculien, vgl. echter Gal. 3:28) toeval zijn.

¹¹ 2 Kor. 11:13. Vgl. ook Openb. 2:2.

¹² Heel expliciet bijvoorbeeld in 1 Kor. 9, zie vooral vers 12-16.

¹³ Er ligt hier een klein probleem met de aanvulling van het twaalfstal in Hand. 1:21-26, maar op gezag van vers 21 mogen wij aannemen dat Justus en Matthias tot de zeventig behoorden. Zie ook noot 6.

¹⁴ De gehele lange inleiding van de brief aan de Galaten (1:1-2:14) is een verdediging van de echtheid van Paulus’ apostelschap. Zie hierover uitgebreid mijn *God noch Gebod. Bijbels-theologische notities over de brief van Paulus aan de Galaten*, Baarn 1990, 105ev. Vgl. ook 1 Kor. 9.

onderscheid tussen de ‘postpaschale’ en de ‘prepaschale’ Jezus.¹⁵ Wij zouden dat in onze theologie en in de verkondiging ook niet moeten doen. Ten aanzien van het apostelambt denk ik echter, dat wij er verstandig aan doen de eenmaligheid ervan te respecteren. Deze eerste [27] ‘apostelen’ staan op een heel bijzondere, onherhaalbare plaats. Dat geldt – bij uitzondering – ook voor Paulus. Anderen kunnen hen niet vervangen maar ze kunnen wel hun werk voortzetten. Dat zien we overigens al gebeuren in de jongere geschriften van het ‘Nieuwe Testament’.¹⁶

Welke boodschap wordt een apostel van Jezus Messias¹⁷ geacht te brengen? In het ‘Nieuwe Testament’ is dat duidelijk. In de ‘Uitzendingsrede’ (LUK 10:1-20, MATT 10) staat de aankondiging *aan Israël* centraal, dat de Messiaanse tijd nabij is. Na de opstanding wordt dat verbreed tot aan ‘alle volken’ (Matt. 28:19, Luk. 24:47). Zo ziet Paulus zichzelf (Rom. 11:13) en het is de pointe van het hele boek Handelingen.¹⁸ Een apostel moet niet alleen aan Joden, maar met name ook *aan de volkeren* (de gojim, niet-Joden) verkondigen dat de Messiaanse tijd ophanden is, dat het Koninkrijk van de God van Israël voor de deur staat, dat de scheidsmuur tussen Israël en de volkeren is weggenomen en *dat dit alles van Israël nu ook hun zaak is*.

Apostolaat nu

Men kan zich dus afvragen of de kerk met recht de taak van het apostolaat op zich genomen heeft. De kerk is immers volgens het ‘Nieuwe Testament’ meer het object van apostolaat dan het subject. *Apostolaat is* – hier komt dan de gevraagde definitie – *het aan de volkeren (waartoe de kerk overwegend behoort!) brengen van de Boodschap dat de in het ‘Oude Testament’ aangekondigde Messiaanse tijd in onze tijd is doorgebroken*. Het apostolaat gaat dus uit van Israël, niet noodzakelijk van de kerk. ‘Apostolaat’ is – althans in het ‘Nieuwe Testament’ – niet hetzelfde als wat wij ‘zending’ plachten te noemen, dat wil zeggen verbreiding van het christendom.

Nu moeten we natuurlijk oppassen in etnische categorieën te blijven steken. Men kan moeilijk de stelling verdedigen dat alleen een geboren en getogen (‘besneden’) Jood echt ‘apostolaat’ kan bedrijven. Hij heeft daar [28] zeker het recht toe, je zou zelfs kunnen zeggen dat hij dat min of meer ‘van nature’ (Gal. 2:15) heeft. Maar het mag hier niet om een exclusief etnische bepaling gaan. Ik weet heel goed dat het in veel theologie vandaag de dag, wanneer het over Israël gaat, juist *wèl* om een etnische (of zelfs een nationale) bepaling gaat, maar ik houd vol dat dit zowel tegen de Geest van het ‘Oude’ als van het ‘Nieuwe Testament’ is. Paulus zegt dat heel precies (Rom. 2:29). Wie is een Jood? Wie is ‘Israël’? Dan gaat het in laatste instantie niet om een fysiek kenmerk, maar om de vraag welk ‘hart’ (LEBH) men heeft; nota bene: het ‘hart’ is de plaats waar alles wat wij *doen* zijn oorsprong vindt. Hebben wij als kerk een ‘lef’ dat wordt bepaald door de Geest, of een ‘lef’ dat bepaald wordt door de een of andere geesteloze letter, het lidmaatschap van een godsdienstige club bijvoorbeeld. De Geest waar het hier over gaat is niets anders dan de Geest (in de zin van RUACH, scheppende kracht) die wij horen als de

¹⁵ Zie Gal. 1:17 waar Paulus zichzelf in één adem noemt met ‘hen die reeds vóór mij apostelen waren’. In mijn *Verleden tijd? Een speurtocht naar de ‘historische Jezus’* (Baarn 1994) heb ik geprobeerd aan te tonen dat vrijwel het gehele Nieuwe Testament Paulus in dat opzicht is gevolgd.

¹⁶ Onder meer in de ‘Pastorale Brieven’. Vgl. ook Jud. 1 (‘dienstknecht’) met vs. 17 (‘vóór dezen... apostelen’).

¹⁷ Zo noemen Petrus en Paulus zich bij herhaling in de aanhef van hun brieven.

¹⁸ Expliciet bijv. in Hand. 22:21, 26:17-23, 28:28.

woorden klinken van Mozes en de Profeten, de Geest van wat wij het ‘Oude Testament’ noemen. In de bijbel is de Geest woordelijk en het Woord geestelijk!

Het apostolaat dat uitgaat van Israël moet dus een apostolaat zijn, dat opkomt uit de woorden van Mozes en de Profeten. Niet uit de drang zich als Christenen maatschappelijk voort te planten, niet uit de overtuiging dat wij Christenen de waarheid in pacht hebben, niet uit de sociale of religieuze behoeften van het kerkelijk instituut. Dan komt onze lof als ‘apostelen’ van mensen, niet uit God (Rom. 2:29). Nee, het moet ons allereerst duidelijk zijn dat wij *niet* van nature geworteld zijn in de woorden van Mozes en de Profeten.

Integendeel, wij zijn gojim, heidenen. Onze spraak en onze manieren verraden ons. Kijk eens rond in de kerk en in de theologie. Bedenk eens welk beeld er van kerk en theologie wordt opgeroepen in de media en vraag je af in hoeverre dat terecht is. Laten de kerken zich beleren door Mozes en de Profeten? Kennen ze hun taal? Aanvaarden ze hun roeping? Volgen ze hun raad? Ik zie er niet veel van. Wat ik zie zijn vrome lieden die met alle geweld een wereldverklaring zoeken en menen daarin eeuwige vrede te kunnen vinden. Wat ik zie zijn ideologische knutselaars, die ‘zingevingsvragen’ stellen en daar een gewichtig gezicht bij te trekken – alsof *wij* in staat [29] zouden zijn aan de flagrante *onzin* van dit leven een ‘zin’ te *geven*. Nou moet je toch ophouden! Zolang de kerk zich nog met zulke dwaasheden bezig houdt, is het woord ‘apostolaat’ nog niet eens aan de horizon verschenen! Het apostolaat begint daar waar ons wordt aangezegd dat wij door en met Messias Jezus voorgoed uit dat kleffe TOHU WABOHU zijn weggeroepen. Met gezag weggeroepen, geroepen met een nieuwe naam, geroepen om eindelijk vrije, dappere, mensenminnende mensen te zijn.

Wat is ‘apostolaat’ nu? Het is wat aan ons gebeurt als wij de woorden horen die tot Israël zijn gesproken, als wij in Jezus’ naam betrokken raken bij die geschiedenis, er nu óók bij horen. Kunnen wij dat ook aan anderen meedelen? Ik zie niet, waarom dat niet zou kunnen. Maar ik zie *wel* dat het, gezien de bestaande praktijk, niet mee zal vallen. Wij zouden als kerk eerst de moed moeten hebben de toestand, waarin wij jegens onze nieuwe roeping verkeren, nuchter onder de ogen te zien, Deze wereld verkeert in een staat van slavernij. Kwade machten, botte dommekrachten spelen hier de baas. Wij noemen ons zelf ‘vrij’, maar dat is napraterij; zelfs onze gedachten zijn niet vrij. Het kan natuurlijk altijd erger, maar wij zijn en blijven in deze wereld subjecten, onderworpenen die verschijnen in de gangen van een naargeestig verhaal.¹⁹ In *die* wereld worden wij aangesproken door het woord van een vreemde ‘god’ – wat dat dan ook maar zijn mag – die ons incorporeert in een heel ander verhaal. Noem het ‘bevrijding’, ‘redding’, ‘verzoening’, ‘vergeving van zonden’. Het wrikt natuurlijk, het wringt aan alle kanten, het doet pijn. Zoals wanneer blijkt dat iemand jou oprecht liefheeft, maar jij kunt daar niet mee omgaan want je bent dat niet gewend en je kunt er alleen maar op reageren door in verwarring te raken. Als kerk ‘heb’ je niets; hoogstens kun je zeggen dat een Ander blijkbaar jou ‘heeft’ en dat dat soms een intense vreugde geeft, maar dat je bij tijden ook de wanhoop nabij bent.

[30] Die ervaring zou je met anderen kunnen delen en dat zou dan ‘apostolaat’ kunnen zijn. Hoe dat in de praktijk precies zou moeten weet ik niet zo goed. Op de bekende manieren moet het in ieder geval niet. Wij hebben een beperkt mandaat en voor we het weten gaan we buiten ons boekje. Laten we maar beginnen met grondig de Schriften te lezen, eerst het ‘Oude

---

¹⁹ Ik denk in deze dagen daarbij natuurlijk in het bijzonder aan de ziek makende manier, waarop politici met behulp van onze ‘vrije’ media de mensheid in het ‘Westen’ met behulp van de ‘mensenrechten’ een rad voor de ogen draaien. O, waren lieve mensen toch maar minder gelovig...!

Testament', dan het 'Nieuwe' en dan weer het 'Oude' en dan het 'Nieuwe', vervolgens weer het 'Oude Testament' enzovoorts enzovoorts.

Tenslotte mijn reactie op de definitie van Berthil Oosting.* Zijn definitie en de mijne sluiten elkaar niet uit. Ik heb een bijbels-theologische definitie gegeven, een soort principe-verklaring. Als de kerk een apostolaire opdracht heeft, moet zij weten waaraan die wordt ontleend en vat daarvan de consequenties zijn. Er is echter nadrukkelijk ruimte voor de eigen verantwoordelijkheid van iedereen die 'apostolaat' bedrijft. Die ruimte wordt benut in de definitie van Berthil. Zijn nadruk op de '*krachten* die de veranderingen in onze samenleving aansturen', is heel terecht. De messiaanse boodschap laat zich horen en doet zich gelden in het krachtenveld van machten. Een 'gesprek' daarover is inderdaad noodzakelijk, hoewel er mijns inziens een moment kan komen dat er gewoon iets *gezegd* moet worden: voor eigen verantwoording, jazeker. Maar met een goed geweten.²⁰

-----

* De 'werkdefinitie' van apostolaat die Oosting in zijn bijdrage noemt, luidt: 'In het apostolaat concentreert de kerk zich op het gesprek over de krachten, die de veranderingen in onze samenleving – op verschillende niveaus: bijvoorbeeld politiek, economisch, cultureel, sociaal – aansturen.'

---

²⁰ Hand. 23:1.